म्रियते तदा। हले प्रवहमाने तु दृषो धावन् यदि व्रजेत्। कृषिभङ्गो भवेत्तस्य पीड़ा चापि शरीरजा। हलप्रवाहमात्रन्तु गौरेको नर्दते यदि। नासालीढ़ं प्रकर्षेत तदा शस्यं चतुर्गुणम्। प्रवाहान्मुक्तमात्रन्तु गौरेकः खनते यदि। अन्यस्य लेहनं कुर्यात् तदा शस्यं चतुर्गुणम्। हले प्रवहमाने तु शकन्मूत्रं यदा स्रवेत्। शस्यवृद्धिः शकृत्पाते मूत्रे वन्या प्रजायते। हलप्रसारणं येन न कृतं मृगकुम्भयोः। कुतस्तस्य कृषाणस्य फलाशा कृषिकर्म्मणि। हलप्रसारणं नैवं कृत्वा यः कर्षणं चरेत्, केवलं बलदर्पेण स करोति कृषिं वृथा। मृत् सुवर्णसमा माघे कुम्भे रजतसन्निभा। चैत्रे ताम्रसमा ख्याता धान्यतुल्या च माधवे। ज्यैष्ठे मृदेव विज्ञेया आषाढ़े कर्द्दमाह्वया। निष्फला कर्कटे चैव हलैरुत्पाटिता तु या"। तथाच पराशरः। "हेमन्ते कृषयते हेम। वसन्ते ताम्ररौप्यकम्। धान्यं निदाघकाले तु दारिद्र्यन्तु घनागमे"।

अथ बीजस्थापनविधिः "माघे वा फाल्गुने वापि सर्वबीजसङ्ग्रहः। शोषयेदातपे सम्यक् नीहारे विनिधापयेत्। बीजस्य पुटिकां कृत्वा निधानं तत्र शोधयेत्। बीजं निधानसंमिश्रं फलहानिकरं परम्। एकरूपन्तु यद्बीजं फलं फलति निर्भरम्। एकरूप प्रयत्नेन तस्माद्बीजं समाहरेत्। सुदृढं पुटकं बद्ध्वा तृणं छिन्द्यात् विनिर्मलम्। अच्छिन्नतृणके ह्यस्मिन् कृषिः स्यात्तृणपूरिता। न वल्मीके न गोस्थाने न प्रसूतनिकेतने। न च वन्ध्यावति गेहे बीजस्थापनमाचरेत्। नोच्छिष्टः संस्पृशेद्बीजं न च नारी रजस्वला। न वन्ध्या गुर्विणी चैव न च सद्यःप्रसूतिका। घृतं तैलञ्च तक्रञ्च प्रदीपं लवणं तथा। बीजोपरि भ्रमेणापि कृषको नैव कारयेत्"। तथाच भार्ग्यः "दीपाग्निधूपसंस्पृष्टं दृष्ट्या चोपहतञ्च यत्। वर्जनीयं सदा बीजं यद्गर्त्तेषु पिधापितम्। मोषितं बीजसंमिश्रं भ्रान्त्या न निर्वपेत् क्वचित्। निधानं गुण्डसंमिश्रं तद्बीजं वन्ध्यतां व्रजेत्। कृषाणसार केदारवृषलाङ्गुलकादयः। सर्वे ते वन्ध्यतां यान्ति बीजे वन्ध्यत्वमागते। तिलधान्ययवादीनां विधिरेष प्रकीर्त्तितः। बीजे यत्नमतः कुर्यात् बीजमूलाः फलादयः"।

अथ बीजवपनविधिः "वैशाखे वपनं श्रेष्ठं ज्यैष्ठे तु मध्यमं स्मृतम्। आषाढे चाधमं प्राहुः श्रावणे चाधमाधमम्। रोपणार्थन्तु बीजानां शुचौ वपनमुत्तमम्। श्रावणे चाधमं प्रोक्तं भाद्रे चैवाधमाधमम्। उत्तराषाढ़यमूलेन्द्रमैत्रपैत्रेन्दुधातृषु। हस्तायामथ रेवत्यां बीजवापनमुत्तमम्। विष्णुपूर्वविशाखासु यमरौद्रानिलाहिषु। बीजानां वपनं कृत्वा बीजं प्राप्नोति मानवः। वपने रोपणे चैव वारयुग्मं विवर्जयेत्। मूषिकाणां भयं भौमे मन्दे शलभकीटयोः। न वापयेत्तिथौ रिक्ते क्षीणे सोमे विशेषतः। एवं सम्यक् प्रयुञ्जानः शस्यवृद्धिमवाप्नुयात्। ज्यैष्ठान्ते त्रिदिनं सार्द्धमाषाढादौ तथैव च। वपनं सर्वशस्यानां फलार्थी कृषकस्त्यजेत्"। तथाच वराहः "वृषान्ते मिथुनादौ च त्रीण्यहानि रजस्वला। बीजं न वापयेत्तत्र जनः पापाद्विमुच्यते। मृगशिरसि निवृत्ते रौद्रपादेऽम्बुवाची भवति ऋतुमती च्छा भास्करे त्रीण्यहानि। यदि वपति कृषाणः क्षेत्रमासाद्य बीजं न भवति फललाभो दारुणयात्र कालः। हिमेन वारिणा सिक्तं बीजं शान्तमनाः शुचिः। इन्द्रं चित्ते समाधाय स्वयं सुष्टित्वयं वपेत्। कृत्वा धान्यस्य पुण्याह कृषका हृष्टमानसाः। प्राङ्मुखाः कलसं कृत्वा पठेयुर्मन्त्रमुत्तमम्। ओं वसुधे! हेमगर्भासि बहुधस्यफलप्रदे!। वसुपूज्ये! नमस्तुभ्यं वसुपूर्णासु ते कृषिः। रोपयिष्यामि धान्यानां वृक्षबीजानि प्रावृषि। सुस्था भवन्तु कृषका धनधान्यसमृद्धिभिः। वासवो नित्यवर्षी स्यात्नित्यवर्षासु तोयदाः। शस्यसम्पत्तयः सर्वाः सफलाः सन्तु नीरुजः। इति प्रणम्य वसुधां कृषकान् वृतपायसैः। भोजयित्वा गृही भूरि निर्विघ्नां कुरुते कृषिम्"।

अथ मदिकादानम्। "बीजस्य वपनं कृत्वा मदिकां तत्र दापयेत्। विना मदि(मद)प्रदानेन सस्यजन्म न जायते"।

अथ धान्यरोपणविधिः "वपनं रोपणञ्चैव बीजं स्यादुभयात्मकम्। वपनं गदनिर्म्मुक्तं रोपणं सगदं विदुः। न वृक्षरूपधान्यानां बीजाकर्षणमाचरेत्। न फलन्ति वृद्धबीजा वृक्षाः केदारसंस्थिताः। हस्तान्तरं कर्कटे च सिंहे हस्तार्द्धमेव च। रोपणं सर्वधान्यानां कन्यायां चतुरङ्गुलम्"।

अथ धान्यकर्त्तनम् "आषाढे श्रावणे चैव धान्यमाकर्त्तयेद्बुधः। अनाकृष्टन्तु यद्धान्यं यथा बीजं तथैव हि। भाद्रे च कर्त्तयेद्धान्यमवृष्टौ कृषितत्परः। भाद्रे चार्द्धफलप्राप्तिः फलाशा नैव चाश्विने। न विलभूमौ घा-